
JAROSLAV ERIK FRIČ: NEOCEŇOVANÝ A NEDOCENĚNÝ BÁSNÍK

JAKUB CHROBÁK

JAROSLAV ERIK FRIČ: UNPRIZED AND UNPRESSED POET

The aim of the study is to outline the characteristics of the work of J. E. Frič. His work is a significant example of the Moravian Christian underground and combines religious themes and those based on the tradition of "beat generation". Another aim of the study is to remind the importance of the meeting "Price Balance", which allows to professionally analyze and describe those forms of literary work and such personalities that are not in the center of today's research interest. These personalities also represent an essential component of Czech literature.

Keywords: criticism, literature, underground, evaluation, Price Balance, Jaroslav Erik Frič

Pokud chci dnes přemýšlet o jedné z postav českého literárního života posledních třiceti, nebo spíše padesáti let, o Jaroslavu Eriku Fričovi, je třeba učinit několik poznámek jak k obecnému kontextu, tak také ke smyslu těchto olomouckých setkání s názvem *Cenová bilance*.

Nejprve poznámka či úvaha mířící k celkům těchto konferencí. Jsem rád, že se jich účastním od samého začátku, protože se mně zdá stále zřetelnější, že jejich význam není jen v tom, že se tu setkáváme s živým materiálem, že do něj vysíláme sondy bez jistoty, zda v budoucnu najdou své opodstatnění, nebo ještě jinak: že se tu literární věda vede opět jako skutečné dobrodružství poznání. Je to zápas, ve kterém nabízíme svá metodologická i axiologická východiska materiálu současné literární produkce i s tím ohrožením a rizikem, že se ukáže, že jsou zastaralá, že nedokážou na danou dobu adekvátně reagovat a smyslně popsat současnou literární produkci.

Je to výhoda, která má, domnívám se, i svou metodologickou originalitu. Zatímco jiné typy vědeckých setkávání, která jsou povětšinou provázána společným literárněhistorickým, či literárněteoretickým tématem, jsou v pokušení (které ostatně jejich aktéři někdy naplňují) prostě jen „použít“ své metodologické vzorce a techniky na libovolný materiál či teoretický problém a podat o tomto procesu zprávu. Mnohdy i takový postup může přinést pozoruhodné a podnětné výsledky, ale domnívám se, že je tímto procesem velmi ohrožena elementární danost literárně vědného procesu, totiž vědomí, že literární text, literatura jak taková, by měla být prius, zatímco naše snaha pojmenovat mechanismy její existence, či konkrétní její projevy, je činností sekundární.

A právě této možnosti se, jak jsem přesvědčen, účastníci těchto olomouckých setkání jednoduše zbavili. I když i zde tato hrozba existuje. Obranou proti ní jsou i diskuze po zaznění příspěvků, které nabízejí zpětnou vazbu okamžitě. Proto, opakuji, je dobrodružné být tu u toho, jak se možná i rodí nový diskurz, který třeba jednou bude mít schopnost zbavit i literární vědu jakési její rigidity, již je neustále ohrožena, dnes možná více než kdy jindy.

Pokusím se to vysvětlit a přejdu tak zároveň k druhé poznámce přesahující už rámec těchto setkávání, zato nás ale navracející do širšího kontextu současného českého myšlení o literatuře a jeho vztahu k úřednímu stavu těch, kdo by toto myšlení měli garantovat a především provozovat. Víme všichni, že v probíhajícím kole akreditací institucionálních i jednotlivých byl veden doslova boj o každý „rivovský výstup“ a jeho velikost zdála se snad blížit už málem hodnotě literární. Skutečně bych mohl uvést několik případů počínající schizofrenie, v níž někteří kolegové podléhali představě, při sumách svých výsledků, že už se vlastně dost přiblížili největším autoritám oboru. Najednou se objevilo pár jedinců, důvěřujících své výjimečnosti kritické i teoretické, že dokonce dokázali o sobě i poutavě psát jako o předmětu. Příkladem může být třeba Karel Piorecký v knize, která by měla být, a myslím, že i je, respektovanou příručkou k současným literárním dějinám a vlastně prvním kritickým zhodnocením dekády po roce 2000, v monografii *V souřadnicích mnohosti*. Když totiž popisuje život

pojmu „angažovanost“, který se sám svou činností kritickou i teoretickou pokoušel uvést v život, cituje nejprve Jaroslava Erika Friče, předmět mého hlavního zájmu dnes:

„Slovo ‚angažovanost‘ je pro mou generaci mrtvo. Ale další generace je může vzkřísit.“ Dále píše: „poznámenal ve zmíněné anketě Jaroslav Erik Frič a relevance jeho slov se v českém literárním životě brzy potvrdila. Publikační platformou dalších diskuzí se posléze stal literární občasník *Tvar*. Tam se pojem angažované literatury, respektive angažované poezie vynořil nejprve v polemikách nad způsobem literárněkritického hodnocení soudobé poezie. Petr Král protestoval především proti explicitně formulovaným požadavkům literární kritiky, které se na sklonku dekády začaly tu a tam objevovat v recenzích na nové básnické knížky – spatřoval v nich nepřípustné ‚úkolování‘ básníků, které mu asociovalo předlistopadovou literární situaci: ‚O zázraku, jež lze od básně očekávat, jako by nechtěli ani slyšet, požadují od básní jen jakési plnění úkolů: vypořádání s dobou, s jejími problémy a se školsky pojatými »tématy«. Málem jako by tu dodnes přežívalo komunistické pojetí tvorby co služby režimu, jeho ideologii, a co žurnalistické sondy do »žhavé současnosti.«‘ V reakci Karla Pioreckého na tento Králův článek se potvrdil předpoklad Jaroslava Erika Friče – kritik, který zažil komunistickou éru jen v raném dětství, nespojoval s pojmem ‚angažovanost‘ žádné nepříjemné reminiscence, a naopak vyhrcoená slova Petra Krále přijal jako podnět k pokusu očistit tento pojem a vrátit ho do literární komunikace“ (Piorecký 2014: 44–45).

Nechci se teď zabývat hodnotou konkrétního textu studie, i když v mnohém předjímá to, o čem bude řeč. Jde mně o způsob psaní: literární vědec, protože sám sebe popisuje jako literárního kritika, pozbývá elementární potřeby znát a rozumět kontextu dané národní literatury, tedy: protože jako KRITIK jsem mladý a nezažil jsem éru před rokem 1989, mám možnost, právo, ba přímo povinnost neznat dobové zacházení s ideologií a pojmy, jako je právě angažovanost. To jen skrytě potvrzuje jedno podle mého nebezpečné obecně uplatňované východisko: že zkrátka literárněkritická činnost není a nemůže být součástí literární vědy.

Ostatně Karel Piorecký tu byl zvolen skutečně čistě náhodou, jde o obecnější jev psaní o své osobě, na kterém, obávám se, budoucnost bude moci vystavět možná už rovnou diagnózu. Proč tady ale o tom mluvím? Že v tomto závodě bodů a katedrálního či katedrového významu a velikosti se zcela vytratily dvě elementární a základní otázky. První je mladšího data a zní, jak jsem už naznačil, je-li literární kritika součástí literární vědy. Já se ještě stále domnívám, že ano, tabulky sčítající a hodnotící vědecké výsledky ohledně literární vědy tvrdí opak. A s tím souvisí také již jednou vyřčená otázka stará jako literární věda sama: Kdo je tady vlastně prius? Já si na ni pořád ještě staromódně odpovídám, že literatura, texty a básnická gesta, významy koncentrované a posouvané autorským tvůrčím gestem jsou to, kvůli čemu je literární věda na světě a co ji modeluje. Že zkrátka blažikovsky řečeno estetický soud či estetický prožitek jsou něčím relevantním pro literární vědu, i když literárněvědná praxe dává často odpovědi jiné.⁽¹⁾ A právě tato setkávání mě v poslední době stále častěji uklidňují, že je to možné. Že i tento způsob přemýšlení je „vykazatelný“ a má své místo v literárněvědném diskurzu. A pokud ne, tak je to alespoň krásné veselé ghetto, ze kterého se do tohoto diskurzu daří naše texty z těchto setkávání propagovat. Nejenže za to organizátorům patří dík, ale zároveň je to i hodno naší teoretické pozornosti. Nakolik se diskurz literárněkritický, v poslední době tak radikálně vyobcováván z prostoru hájeného literární vědou, do tohoto zakázaného území vrací? Jak jej využíváme jako elementární podklad pro naše uvažování o současném literárním životě? To ovšem budiž zadání obecnějších příspěvků budoucnosti. Pokládal jsem ale za potřebné je zde uvést, aby bylo patrné, z jakých východisek přistupuji i k (ne)oceňování konkrétních tvůrců.

Teď už ale k předmětu mého dnešního zájmu. Bude jím dílo ostravsko-olomoucko-brněnského básníka a kapitána moravského undergroundu

1 Na konferenci v Lipsku *Pozor, velikáni! Milan Kundera a Bohumil Hrabal – nové úvahy* se významní čeští bohemisté, za jaké jsou jistě považováni Petr A. Bílek a Vladimír Papoušek, k otázce estetického hlediska vyjádřili v tom smyslu, že estetika je spíše jakousi metafyzikou, která vědu nezajímá. Ta se má snažit racionálně popsat procesy. Já jsem naopak přesvědčen, otázky procesu a produkce zajímají ex post, jako metoda, jako způsob práce, na jehož základě lze pojmenovat cosi zásadního. Pojmenování onoho tajemství, kterému se snad ještě pořád říká poezie, literatura, potažmo umění.

Jaroslava Erika Friče, člověka, který za sebou zanechal skutečné výkony. Kromě dvou nakladatelství, z nichž jedno spoluzaložil (olomoucká Votobia) a druhé sám založil a vedl (brněnské Vetus via), a čtyř básnických knih sepsal i monumentální celek literárně publicistických glos k dnešku *Psáno na vodu palbou kulometnou I–IV*. Zároveň byl strůjcem několika setkání napříč uměleckými druhy a žánry, která i nadále probíhají.⁽²⁾

I když jsem zde citoval Karla Pioreckého z kompendia *V souřadnicích mnohosti* z poněkud odlišných důvodů, úplná náhoda to nebyla. Ani ve zmiňovaném kompendiu, ani v předchozím svazku, *V souřadnicích volnosti*, se totiž o díle tohoto autora mnoho nemluví. Jsou to připomínky a doplnění snažení jinych:

„Ale i u starších autorů je tato „civilní spiritualita“ mnohde dobře patrná a také účinná, jako například u Víta Slívy [...], Vladimíra Šrámka [...], nebo ve zvláštní melancholické syrovosti skladeb undergroundového Jaroslava Erika Friče, často propojených s hudbou a vycházejících na zvukových nosičích“ (Hruška 2014: 53).

Ani jedna z jeho básnických sbírek se nestala tak zásadní, alespoň dle autorů výběru interpretovaných sbírek, aby jí byla věnována náležitá pozornost.

Problém s Fričovým dílem je, domnívám se, založen na tomto faktu: v očích čtenářů, jednak těch hlásících se k undergroundu, jednak ale i těch odborně vzdělaných, je to tak samozřejmý umělecký výkon, že vlastně nemají potřebu ani sami psát, ani sami číst o této velikosti. Ale to je možná, opět se musím vrátet k úvodním poznámkám, chyba. Protože pokud literární

2 Opět zde není zcela prostor pro důkladné vyličení všech projektů s osobností J. E. Friče souvisej. Je nespornou nevýhodou činnosti tzv. undergroundu, že velká část výzkumu jeho výsledků se musí zakládat v nejlepším případě na metodách orální historie, protože jen malá část najde své ustavení v podobě časopisů, tisků apod. V případě činnosti J. E. Friče a celé nastupující brněnské generace kolem něj je velkým štěstím fakt, že po nakladatelství Vetus via vzniklo nakladatelství Ears and Winds records, které vydává nejen CD s původní hudbou, ale též básnické sbírky. A krom toho zejména časopis *Uši a vítr* si stále drží svou tištěnou podobu. Je to ovšem jen díl a část veškerých aktivit J. E. Friče. Zmiňme zde alespoň setkávání *Potulný dělník*, či spíše hudebně literární festivaly *Krákor*, či *Konec léta* atd., které se dál drží při životě především díky produkční činnosti Jana Bartoně.

kritika není s to zachytit určité vývojové hodnoty, případně díla, která modelují určitý umělecký, či literární prostor, měla by toho být schopna literární historie, zejména pokud pracuje s živým tělem současné literatury a vlastně se pokouší vytvořit první stavební základy budoucího literárního kánonu.

Přitom si jsem jistý, a svědčí o tom množství vydaných nekrologů, stejně jako návštěvnost těch literárních akcí, kterých se J. E. Frič účastnil, že v zásadě napříč literárními skupinami a seskupeními je osobnost a dílo Jaroslava Erika Friče ceněno vysoko. Jak je tedy možné, že v literárněkritickém, ale též i literárněhistorickém diskurzu jde o dílo téměř neviditelné? Vrátime-li se k literárněhistorickým kompendiím, o příručce *V souřadnicích mnohosti* už jsem psal, v její předchůdkyni, *V souřadnicích volnosti*, je jen výčet určitých obecnějších jevů popisujících, že je J. E. Frič součástí undergroundové tradice, že se v jeho lyrice zrcadlí i gesto či typus básníka beatnického, ovšem tím se i zde končí. J. E. Frič je pojímán jako jeden z autorů brněnských:

„rozsáhlejší Fričovy skladby (*Houpací kůň šera a jiné básně*, 1998) oscilují mezi modlitební litanií a dlouhým, beatnicky plebejským účtem vystavovaným současně společnosti. [...] V poezii tohoto období najdeme i beatnické gesto ‚potulného básníka‘ znechuceného netečným spotřebním světem“ (Hruška 2008: 55, 64).

Podobně je tomu ovšem i u kompendia *Dějiny české literatury 1945–1989*. Na místech, která mapují undergroundovou a neoficiální scénu v sedmdesátých a osmdesátých letech, kde už Frič hrál svou roli, sice Fričovo jméno figuruje, ale zase jen ve výčtech a soupisech, jeho poezii tu prostor věnován není. To ovšem nemusí nutně ještě znamenat nic příznakového, protože přeci jen, kompendium mapující půl století vývoje literatury prostě nemůže věnovat prostor každému autorovi.³⁾ Jiným argumentem pro absenci analýzy může být i respekt k autorskému náhledu na texty sledovaného období:

3 Máme samozřejmě na mysli tzv. akademické *Dějiny české literatury 1945–1989*.

„Z Brna k Textům přátel patřili především Jiří Kuběna a Jaroslav Erik Frič, který své básnické texty ze sedmdesátých a osmdesátých let označil za nepřilíh zdařilé a zcela je odmítl (sbírky *Zhasínání světél* nebo *Znamení severu*, které v *Textech přátel* vydal, nejsou datovány), Petr Mikeš, Rostislav Valušek a Eduard Zacha. V průběhu normalizace tato skupina vydala více než dvě stě osmdesát drobných svazků, a to nejen překlady a přepisy starších textů, ale i původní básnické sbírky. Vzorem jim byly exkluzivní bibliofilie z dílny staroříšského Josefa Floriana“ (Janoušek 2008: 250).

Tedy z obrazu literárněhistorického bychom podobiznu Jaroslava Erika Friče utvářeli jen těžko. Situace se ale neukáže o mnoho lepší, pokud se podíváme na produkci kritickou, časopiseckou. K prvotině se ještě několik kritických hlasů objevuje,⁽⁴⁾ další zájem o Fričovu poezii ochabuje a objeví se už jen několik kritických pohledů. Další boom pak nastává až v souvislosti s prvním dílem blogových zápisků, o kterých jsem tu ale mluvil jindy.⁽⁵⁾ Jako kdyby prokletí undergroundového autora a organizátora, spolu se zálibou v propojování druhů umění při prezentaci vlastní tvorby bránily jejímu vstupu mezi lyriku hodnou naší pozornosti. Co z toho všeho vyplývá? Znamená to snad, že český literární underground je nějak vykazován, ostrakizován, nebo je mu špatně rozuměno? Podívám se teď stručně do vnitřku díla Fričova, abych se mohl pokusit naznačené otázky zodpovědět, nebo se alespoň odpovédím přiblížit.

Už s první oficiálně vydanou sbírkou *Kolotoče bílé hlasy* (1993) se ukazuje kvintesence a komplet Fričovy poezie, její základní skelet, který se bude různě variovat ve sbírkách následujících, ovšem základní zůstane. Toto zásadní poměrně přesně pojmenoval Milan Exner:

„Fričova úzkost není úzkostí z rozumu, alespoň ne primárně. Přichází v nestřeženém okamžiku přímo z reality. ‚Smutek nad fabrikou‘ je tu náhle jako *indigo*, jež vystupuje z oblohy, z oceánu, z věčnosti, z duše“ (Exner 1994: 22).

4 Srov. Exner 1994, Harák, 1995, Pospíšil 1995, Kuběna 1994 ad.

5 Srov. Chrobák 2014.

Skutečně, Jaroslav Erik Frič je v zásadním smyslu složitým autorem už díky svému východisku, které je rozprostřeno mezi důsledně probydlenou tradicí náboženskou, katolickou; a zároveň čerpá své podněty a ohledává důsledky svých činů i veršů v realitě každodennosti tohoto světa. Exner popisuje pak čtenářskou pozici při četbě prvotiny takto:

„[Frič, pozn. J. Ch.] [n]eutiká k pozlátkovým pravdám. Co vidí, co pociťuje ze slávy Krista? Trn, trn, trn. Je (s nutnou přibližností) křesťanský existencialista: Jeho kniha rozesmutňuje a rozdírá, otvírá. Nezaceluje, ale je to nezacelení hojivé“ (ibid.).

Když se ještě jednou začtu do veršů oficiálně vydané prvotiny *Kolotoče bílé hlasy*, je na nich vidět ona přechodná doba konce totality a nové zkušenosti po roce 1989. Zejména verše, které se navracejí do dob před rokem 1989, mají v sobě definitivnost vypořádávání, stejně jako snahu pojmenovat dobový pocit. V těchto momentech si Frič pomáhá jak rytmickými prostředky, zejména valivým a temným daktylem, ve kterém je určitá osudovost nemožnosti nalézt vnitřní spojení, tak tradičními lyrickými prostředky, jakými jsou různé podoby repeticí. Toto nenacházení se totiž odehrává v každodenních setkáních mimo tradičně ukotvené prostory básně: nádraží a nádražní bufety, zapomenuté a syrové lavičky v poloprázdných parcích, vlaky:

„Ještě jednou v bufetu koupím salát / už má jiné jméno / ta žena je stejná / zívá v ospalosti / tady se prodává i do pěti do rána / ale to už je jinde / a je to jiná žena / je noc a čas prší v propadlu“ (Frič 2016: 12).

Zdánlivě vyprávěcí, tvořivý moment zaznamenávání prostoru básně je v citované ukázce nabourán posledním veršem, v němž z načrtnutého prostoru konkrétní situace vystoupí naléhavá otázka smyslu lidského života tváří v tvář do propadla (tedy do nedohlédnutelné temnoty) padajícího času. Najednou se scénérie změní ve své zaostření, koncentraci k detailu, z něž může vyrůst (daktylským půdorysem a opakováním zdůrazněný) základní obraz neschopnosti sourozenství a společného zakoušení:

„opilec ve vozíku s nářadím / v pekařství naproti dávno zavřeli / o mém dětství nikdo nechce slyšet / to se dá pochopit / oplzle kdosi vysvětluje / to se dá pochopit / vytřeští oči, když mě vidí / ale jsem tu zdejší / čas přší vzhůru a nad střechy se vznáší / do tváře tehdejšími bohům / a zítřejším bohů“ (ibid.).

Ústřední verš „to se dá pochopit“ je svým opakováním spojnicí mezi dvěma zcela odlišnými situacemi. Nevšímavostí a nepochopením. Jedině odtud pak rezultuje znovu nalezený čas (tentokráte stoupající vzhůru), stejně jako vratkost idejí a pozlátek, jejichž časnost stvrzuje autor i malým „b“ ve slově bůh.

Vůbec je v prvotině, kromě Exnerem, ale i jinými⁽⁶⁾ zmiňované projekce náboženského života na plátno každodennosti, výrazný moment analýzy a evokace minulosti. Dějí se takové obrazy náhle a nečekaně a vždy v sobě mají určitou podobu synekdochy. Jsou zhutněnými dějinami:

„Rudi Kovando, představili mi tě jako legendu, / tehdy sníš štípal do očí, ulicemi profukovalo, / byla to zima roku šedesátého devátého, zima, / kdy jsem ani mnoho neočekával, od lidí, od světa, / jako by vše třeba mohlo zrovna někdy končit, / za tím rohem, či za druhým“ (ibid.: 17) a zároveň i ohledáváním pozice básníka: „A trpěli jsme zmrtvýchvstáním / státních básníků / a národem v písni / a národem smutným / a národem v bezvědomí / (a národem v tísní) / a jeden můj přítel mi tvrdil, že vypadáš jako anděl / víc jsme o tom nemluvili“ (ibid.: 33).

Zkrátka: je dost možné, že sbírka *Kolotoče bílé hlasy* přišla příliš brzy s příliš jednoznačným pohledem na pozici nábožensky založeného člověka a s otázkami hodnoty poezie. V polovině devadesátých let, kdy možná ještě nebyl vybudován prostor pro tak důslednou a přesnou básnickou vizi světa minulého a možností toho budoucího. To vše podpořeno obrazností založenou na prožité tradici nejen avantgardní (kupení obrazů většinou na

6 Srv. Harák 1995, Pospíšil 1995, Kuběna 1994 ad.

principu juxtapozice), ale též tradice outsiderství, důsledné existence na periférii, mimo.⁽⁷⁾

Druhá sbírka, *Houpací kůň šera a jiné básně*, představuje autorský výběr textů z let 1993–1995. Pokud je někde výrazně cítit proměna směrem k beatnickému gestu tuláka, vandraka a pozorovatele (srov. Hruška 2008), je to právě v této sbírce. A je i s podivem, že tato sbírka téměř prošla bez odezvy. Je to sbírka plná anafor, kterými se zdůrazňuje apelativnost výpovědi, lyrický mluvčí už není (jako v první sbírce) v tak důsledném odstupu

7 Zde se samozřejmě nabízí otázka spojení undergroundu, jeho východisek, a díla J. E. Friče. V tomto smyslu je, myslím, vhodné připomenout si drobnější glosu Tomáše Vtípila, která se pokouší analyzovat tento pojem v souvislostech jeho možností pro další vývoj umění, a zcela pochopitelně, když hledá náboj undergroundu pro následující generace, se musí nejprve rozejít s Fričovým tvrzením, pro kterého je underground, nebo přesněji život založený důsledně mimo souřadnice dobových hodnot, samozřejmým lidským východiskem: „underground [se] může pokusit o trvalejší formování své rezistence, o budování určité, řekněme, stabilní pozice, kontinuity či tradice, druhé kultury, chcete-li, přibližně v intencích zmíněného Jirousova apelu z roku 1975. Tak to vidí Jaroslav Erik Frič (i jeho jsem v jakémsi slovníku v souvislosti s undergroundem zaznamenal), cituji z jeho blogu: „Je-li společnost taková, jaká je, [underground] vždy zůstane na jejím okraji (který ovšem již mnohokrát byl jejím duchovním středem), u nad ránem doutnajícího ohně, hrstka zoufalců, vyprávějících si příběhy a úzkostlivě pohlížejících k neviditelným podstatám opravdového života, života i svého, prochnutého duchem vzájemnosti, respektu a lásky.“ (Osobní undergroundová poznámka: Eriku, kurva drát, víš, jak tě mám rád, ale tos myslel vážně? Hrstka zoufalců u ohničku! To je to opravdu tak zlý? V tom případě fakt líp se na to vysrat, prochnuti duchem vzájemnosti, respektu a lásky.) Riziko této cesty je patrné: zapouzdření, sklon stát se skanzenem, zkamenělinou v inverzní podobě obsahující znaky už neexistujícího establishmentu, neživotným obtiskem velmi užitečným pro historiky. Frič ve stejném blogovém textu, který je vlastně reakcí na otázku: Co je underground?, upřesňuje: „Rozuměl bych spíše otázce: Kdo je [...] Je to velmi osobní věc, a velmi osobně ručená, a placená. Pro mne je příslušnost k nějakému (dnes velmi malému) společenství, kterému se uvyklo říkat underground, protilehlou stranou příslušnosti k těm, „jejichž bohem břicho jest“, opositem postojů reprezentovaných obecně ctěnými pseudohodnotami peněz a moci, obecně ctěné „zábavy“ televizních stanic, postojů obecně neduchovního principu vedení škol, včetně universit, obecně rozvrácených pokrevních rodin, které ustupují rodinám nepokrevním. Underground jednoduše je, a byl vždy, opositem vůči establishmentu, frázím „obecných rčení“, proti všemu duchovní a tupě zaběhlému, užitému, pokleslému na kupecké počty duchovního nihil.“ V nedávném textu pro server polipet.cz pak Frič říká zcela lapidárně: „Pro mne se dnes všichni jeho [undergroundu] »reprezentanti« vejdou do jedné větší hospody, jako tomu bylo loni v říjnu v Praze na »Československém večeru«. Ale těch obyvatelů podzemí je víc, často nejsou vůbec vidět, osamocení tu a tam, ale ještě žijí.“ Tím potvrzuje výše zmíněné okleštění undergroundu na několik jednotlivců – skoro sami čítankoví autoři samozřejmě, a pár osamocených a rozptýlených příznivců... Na jedné straně obraz zkázy, na druhé straně obraz, o který jako by se usilovalo: hleďte, jací jsme ubožáci, kam nás to ten establishment zahnal, a my se tam držíme – to jsme dobří, že? Dochází k paradoxní situaci: underground si takto vytvořil svoji vlastní kanonickou linii, oficiální podobu, svůj vlastní uvnitř sebe stabilizovaný establishment“ (Vtípil 2010: 43–44). Aby později dal tomuto názoru zapravdu: „Podobá se opravdu nejspíš té hromádce dodoutnávajících uhlíků z blogu J. E. Friče. Ten obraz mě nejdřív velmi rozlítal, ale dobře to vlastně Erik svou intuicí básníka vystihl...“ (ibid.).

od zbytku světa, je to jeden z posledních pokusů navázat se světem kontakt, což je patrné hned v druhé básni:

„Že si k mému stolu vždycky přisednou / idioti! / U bufetových stolů / zahradních restaurací / stokrát nastrčených posluchačů / stokrát nastrčených svíc / stávám do podzima / ba skoro do zimy / kam mám jít? / vše je v tom / že vás mohu snést / a že vás mohu zbožňovat / možná jenom proto / že jsem sám / a starý / a hloupý / a s vytlučenou hubou“ (Frič 2016: 10).

Tento posun je veden především v tom smyslu, že se litanické propojilo s intonačním, že jsou to skutečné, téměř zpívatelné apely. Ale zároveň se zpřesnila i představa básníka, představa možnosti, jak svět žít, jak v něm existovat. Tím rozhodujícím je vstup do života tzv. na vlastní kůži, což je asi nejzřetelnější v básni

„Ach lásko se zlomeným křídlem“: „snad křivě jsme kdysi přísahali? / jen jediný je smutek na zemi / že nejsme svati / v jakých to úpornostech v propasti zápasíme / a v mlčení klesáme v stud / kdy pro spravedlivé sstoupil do pekel / jen pozemsky ze všeho lítost / a ničeho už se nedotknout / lásko má / se zlomeným křídlem / čím ještě spravovat svíravé stezky Páně / o nichž praveno že nevýzpytné / čím doplnit a prožít do syta / v tak těžko zvládaných nevolnostech“ (Frič 2016: 25).

V opozici proti světu, jenž nabízí pouze lítost, je tu naznačen vstup čelem, přímo do světa, s možností prožít jej a porozumět nejen utrpení svému, ale především těch druhých.

Zároveň se objevuje i zcela nový osten bilance osobní, spojený s tématem stárnutí. A je to opět reflexe skutečná, pevně zbudovaná, ironická, ale ne skrytá do masky či stylizace, jakási důsledná sebe očista v přímém, dokumentárním záznamu, jako v básni „K poezii“:

„Jak psát ještě / po tolika letech / v pomalém pruhu / snad už v odstavném / zvažuju básně z let 69 70 / proměřuju / vážím / a míru nejsou / nepřesné

/ v žádnou knížku se nesestavily / a sestavit nemohou / nikdy vytříbeny /
nikdy dopsány / plamenně rozřaty andělem pomsty / jizvou nesešitelnou /
širokou a krvavou / nikdy nebude zacelena / protože nikdy je věčnost / čistý
průstřel srdce“ (ibid.: 40).

Je snad ze zmiňovaných ukázek patrné, jak se dikce básní stává velmi mluvavou, v tom nej přesnějším slova smyslu, jak se připodobňuje hovoru u stolu, rameno na rameno, případně hovoru u ohně. Jak nabírá dech a stává se litaní konce dvacátého století, jistěže podloženou osobním prožitkem, ale směřující k diagnóze celé epochy.

Po výše zmíněných dvou sbírkách nastupuje Jaroslav Erik Frič cestu směrem k multižánrovosti a k jeho veršovému projevu se přidává kytara a další hudební nástroje, tak je tomu u souboru textů *Jsi orkneyské víno* (2004), který vychází nejprve na CD, k němuž je v závěrečné redakci připojen i rozsáhlejší text „Poslední autobus noční linky“ a další texty a vzniká kniha *Jsi orkneyské víno a jiné básně* (2014). O básni „Poslední autobus noční linky“, která vyšla společně s ranou básní „Americká antologie“ v roce 2004, referoval krátce Stanislav Komárek:

„Co do podoby je pravým opakem sbírky předchozí – na několika nevázaných listech, vydaných ve velmi málo známém nakladatelství, ‚sbírka‘ pouze dvou básní – je to vůbec nejmenší, takřkajíc kritické množství, které sbírku per definitionem tvoří. Na stromě poezie je mnoho listů a většina z nich málo povšimnuta oschne a opadá. Obě básně jakýmsi způsobem navazují nejspíše na poetiku dvacátých až padesátých let, ukázka to přiblíží: ‚Střevlíky paměti / Deus Pauperum / a slunce už hodně zešikma / rozpaluje kosti / ke všemu svolné / úpěnlivé ptactvo smíruje se životem / unikajícím / podzemním / i trubkami / trativodem náhod a nadějí“ (Komárek 2006).

Je v tom krátkém textu možná obsaženo i celé nedorozumění, o němž se tu pokouším mluvit: skutečně, dílo J. E. Friče je tak důsledně zbudováno mimo rámec toho, co běžně vnímáme jako literární provoz či život, hledá si svojské a svérázné publikační i prezentační možnosti, nesoustředí se,

ba dokonce se vymyká jakýmsi elementárním pravidlům, které obyčejně literární kritika od básnických sbírek očekává, že je vlastně v první chvíli pochopitelné, že reflexe takové lyriky může docela dobře vypadnout z větších literárních časopisů i serverů. Do jisté míry je to jistě dáno i určitým nezájmem nakladatelů aktivně se angažovat v nabídce Fričových titulů k recenzování, ale možná jde také o to, že se jeho poezie nachází v určitém přesně daném a nenapodobitelném bezčasu a neukotvenosti: spojení s undergroundem je sice zřejmé, ale jeho verše mají v sobě i velké množství dalších poloh, jak jsem se je tu pokusil ukázat.

Důsledné trvání na tvaru a definitivní podobě textů vedlo i k tomu, že řada z nich zůstala v rukopisech či samizdatových tiscích, a v neposlední řadě v posledních letech života se Jaroslav Erik Frič soustředil na své blogové zápisky, o nichž už toho bylo napsáno docela dost.⁽⁸⁾

Dříve než skončím, podívejme se ještě na to, jak je přijímáno a vnímáno ono spojení hudby a slova. Jan Štolba v *Hostu* píše:

„Dva dlouhé texty, jež básník na albu přednáší, jsou rozevlátá, rytmem svého vnímání a ‚odřikávání‘ světa snad až beatnická pásma, ovšem zároveň též moravsky tklivá, změkčená, zkonejšená. Jde o jakési bolavě milostiplné otisky života, tu obrazné, jindy shrnující básníkovu vnitřní napřažení do básnické sentence. ‚Hlasy‘ obou básní jako by byly nesené energií jediného dlouhého výdechu, jenž chce vyříkat vše, obesnit prchavý čas a prostor lidského života, a přesto proud nezakončit definitivním poklesnutím hlasu.Mezi regály prochází stále rozpačtěji / košíky padají / cibuli zapomínáš...‘ Básníkovy oko se průběžně zaostřuje a rozostřuje, břitký střípek vjemu (‚přejetá užovka nad náhonem‘; ‚školní sešit vysoko v koruně stromu‘) je bez okolků čechrán někdy snad až ‚moc rapsodickým povolováním pozornosti (‚zamlklost sněžných soumraků‘), avšak naléhavost ‚hlasu‘ básně, jenž se neustále obrací k někomu, ustavičně oslovuje, invokuje kohosi blízkého (zemřelou sestru, neurčitou milou, možná kraj kolem, ale i samotného básníka), postupně navodí vjem jímavě, mohutně, křehce i bezohledně plynoucího žití,

8 Srov. Grombíř 2013, Chrobák 2014, Nagy 2013 ad.

nezadržitelného a současně věčně zadržovaného vzlety přítomnosti a inkantacemi minula. „Nesprávně se tomu říká čas / ale je to jen trvání / a v něm čas se pohybuje více směry...“ Kultivovaně proplétané hlasy cella a flétny (Magda Koubová) se ohlásí zprvu nervně a dramaticky, během recitace však ustoupí do pozadí. Hudba a text se tu vlastně setkávají nepřímo, oddělené do samostatných prostorů. Instrumentální mezihry jsou elegickým rozvedením básně, shrnují její vnitřní žal a zároveň jej hebcí abstrahují, vyvazují z „hranatého“ sevření obsahu, prostředkovaného slovy a koneckonců i básnickovým fyzickým projevem. Obzvlášť v zadumané, ale i zkoumavé melodii prvního „Canta“ je znělý, vnitřně svobodný hlas Klíčova violoncella dokonalým protihráčem básnickova spíš nepoddajného, zápolivého, jakoby lehce zalklého a nedomykavého projevu. Frič záměrně recituje oba texty nepřítomně dramaticky, aby nechal vyvstat vnitřní naléhavosti textů a nepřekryl ji vnějšíkovou exaltovaností. Ale už skrz sám rastr básnickova hlasu se zároveň dere k slovu prožitá, neafektovaná naléhavost“ (Štolba 2006: 13).

Při takto projektovaném propojení hudby a zpěvu, kde se spojují výrazné osobnosti svých oborů, lze jen těžko očekávat přijetí u literární kritiky, protože v ní bude nutně absentovat to, co Štolbův text zvládá, totiž schopnost pojmenovat jak kvality básnického slova, tak též hudebního doprovodu a jejich propojenosti.

Nezbývá než konstatovat to, co už bylo řečeno na začátku: ve chvíli, kdy končí ročenky *Nejlepší české básně*, které by právě měly být schopny postihnout i ty podoby básnické praxe, které se nacházejí na nejrůznějších periferiích literárního života, jsou olomoucká setkání *Cenová bilance* de facto jediným prostorem a médiem, kde je ještě možné pokusit se zachytit a pojmenovat literární hodnoty na první přehlédnutí skryté a současným bojům a pozicím básnického světa vzdálené. Jsem přesvědčen, že právě poezie Jaroslava Erika Friče, a bezpochyby nepůjde o autora jediného, je takovou hodnotou, jejíž smysl se ukáže teprve v pozdějším bádání a v detailnějších globálnějších analýzách.

Ostatně, je to také pozice, kterou Fričovo dílo od počátku do konce ohledává, pokouší se najít výraz nejen pro ni, ale především pro možnost, která

se tímto ohledáváním nabízí člověku, jak o tom vypovídají dvě závěrečné básně sbírky *Jsi orkneyské víno a jiné básně*. Nejprve uvidět a evokovat život:

„a družičky v dálce dosud zpívají / na levé vzhůru obrácené dlani / hospodský tác s whisky v těžkých sklenicích / jedna se odpoutala / nebo dvě / bezhlese padají / tříštivě se lesknou sklíčka nenapravitelnosti / a toho medvídko si vezmi / a šňůru prádelní / a kolíčky a cucavé bonbóny / a nástěnné hodiny / motýlí ticho a hospodské rafije / života který byl / života který bude / života který je smích“ (Frič 2014: 53–54).

Ale stejně, jako je Frič důsledný k světu, je důsledný i k člověku:

„ve chvíli leonardovské / kdy padající stojíme / nad průrvou / brázdou nedokončenou / stále na stejném místě / stále teď i v matu vzpomínek / za mléčným sklem / v horách velkolepých / i v prachu periferním / stále uvnitř / a stále vně“ (ibid.: 57).

Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.

Ústav bohemistiky a knihovnictví
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova tř. 37, 746 01 Opava
jakub.chrobak@fpf.slu.cz

LITERATURA

EXNER, Milan

1994 „A přece je báseň“; *Tvar* 5, č. 9, s. 22

FRIČ, Jaroslav Erik

2004 *Americká antologie + Poslední autobus noční linky* (Prostějov: Z. Janál)

2014 *Jsi orkneyské víno a jiné básně* (Brno: Ears&Wind Record)

2016 *Kolotoče bílé hlasy / Houpací kůň šera a jiné básně* (Brno: Ears&Wind Record)

2017 „V životě je nejpodstatnější nebýt svině“; Rozhovor vedl M. Stöhr a E. Klíčová; *Host* 33, č. 4, s. 9–15

GROMBÍŘ, Jakub

2013 „Básnický bydlí člověk“; *Kulturní noviny* [online] <https://www.kulturni-noviny.cz/nezavisle-vydavatelske-a-medialni-druzstvo/archiv/online/2013/15-2013/basnicky-bydli-clovek> [Přístup 10. 1. 2021]

HARÁK, Ivo

1995 „Verše aristokratické pokory“; *Severočeský regionální deník* 5, č. 21, s. 8

HRUŠKA, Petr

2008 „Poezie“; in P. Hruška, L. Machala, J. Zizler (eds.), *V souřadnicích volnosti. Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích* (Praha: Academia)

2014 „Poezie“; in A. Fialová (ed.), *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích* (Praha: Academia)

CHROBÁK, Jakub

1999 „Já píšu špatné básně bez syntaxe.“; *Host* 15, č. 1, s. 14

2014 „Veliká je nepotřeba osobnosti (nad knihou Psáno na vodu palbou kulometnou I)“; in L. Machala, P. Kožušníková (eds.), *Cenová bilance 2013: nad literárními díly oceněnými i neoceněnými v roce 2013* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

JANOUSEK, Pavel (ed.)

2008 *Dějiny české literatury 1945–1989, IV. 1969–1989* (Praha: Academia)

KOMÁREK, Stanislav

2006 „Ve stylu drobných nosatců“; *Host* 22, č. 1, s. 75

KUBĚNA, Jiří

1994 „Jaroslav Erik Frič: Kolotoče bílé hlasy“; *Box pro slovo – obraz – zvuk – pohyb – život* 3, č. 1, s. 130–131

KUDRNÁČ, Jiří

1999 „Lyrik donkichotství“; *Kam v Brně* 43, s. 10

MOTÝL, Petr

1999 „Aktuální recenze“; *Sojky v hlavě* 3

NAGY, Petr

2013 „Není vlastně všedních věcí“; *Host* 29, č. 4, s. 73

PIORECKÝ, Karel

2014 „Mezi rozpínavostí a marginalitou“; in A. Fialová, *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích* (Praha: Academia)

PLOCEK, Jiří

2019 „Rekviem za potulného dělníka kultury“; *Lidové noviny* 32, 27. 5., č. 121, s. 11

POSPÍŠIL, Ivo

1995 „Dobrá poezie“; *Brněnský večerník* 5, č. 12, s. 3

ŠTOLBA, JAN

2006 „Hlas básně a hlasy básníků“; *Host* 22, č. 5, s. 13–15

VTÍPIL, Tomáš

2010 „Pod povrchem slova underground: Co dnes zbývá z undergroundového protestu?“; *Host* 26, č. 4, s. 42–45